

*Пригуза П. Д.,*кандидат юридичних наук, суддя
Господарського суду Закарпатської області**ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ НА ПРАВО НЕПЛАТСОПРОМОЖНОСТІ
ТА СПАДКОВЕ ПРАВО****THE IMPACT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION ON INSOLVENCY
AND INHERITANCE LAW**

У статті автор вкотре ставить питання про необхідність розширення і прискорення процесів імплементації в українське законодавство принципів права, правових норм та алгоритмів процесуальної діяльності судів у сфері неплатоспроможності та банкрутства, зокрема щодо імплементації Директиви (ЄС) 2019/1023 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про превентивну реструктуризацію, погашення заборгованості та дискваліфікацію та пов'язаних з цією Директивою інших настанов. Адаптація законодавства передбачає наближення правового простору України з правом ЄС як стратегічного завдання, що забезпечить налагодження співробітництва з європейськими партнерами та забезпечить захист прав та інтересів суб'єктів права в Україні у відповідності до стандартів Євросоюзу. Цивільне та господарське право є одними з найважливіших сфер та галузей права, що дозволяють реально оцінити шлях країни до бажаного результату – створення найбільш комфортного середовища для життя громадян та діяльності бізнесу.

Особливу увагу в статті звернено на необхідність імплементації правового інституту дискваліфікації, як системи правових норм, що регулюють питання притягнення до відповідальності осіб, зокрема адміністраторів, які порушили обов'язки обачності, діяли нечесно щодо кредиторів, вчинили умисне банкрутство і завдали майнової шкоди кредиторам. Такі особи в державах ЄС за рішенням суду у справах про банкрутство можуть бути позбавлені права управляти активами третіх осіб, займатися підприємницькою діяльністю на строк від 2 до 10 років. В Українському Кодексі з процедур банкрутства такі норми відсутні. Наявні ж подібні норми в Кримінальному кодексі, що встановлюють покарання за доведення до банкрутства, у тому числі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, фактично не застосовується в судовій практиці, є «мертвими».

Також у статті досліджуються актуальні проблеми, що виникають у разі смерті боржника, який є стороною у справі про неплатоспроможність. Неплатоспроможність спадкового майна і вирішення питання про його розподіл у межах справи про неплатоспроможність/банкрутство нормами Кодексу з процедур банкрутства не регулюються. Вирішення цього питання за правилами, які застосовуються в країнах ЄС, на думку автора, внесе елементи правової визначеності та захищеності прав кредиторів як в процедурах виконавчого провадження так і в процедурах банкрутства, що є проявом верховенства права.

Ключові слова: європейська інтеграція, неплатоспроможність, банкрутство, дискваліфікація, ліквідаційна маса, спадкова маса, охорона спадкового майна.

In this article, the author once again raises the question of the need to expand and accelerate the process of implementing into Ukrainian legislation the principles of law, legal norms, and algorithms of procedural activity of courts in the field of insolvency and bankruptcy, in particular with regard to the implementation of Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and other guidelines related to this Directive. The harmonization of Ukrainian legislation with EU law provides for the approximation (adaptation) of Ukraine's legal space with EU law as a strategic task for our country, which will ensure the establishment of cooperation with European partners and ensure the protection of the rights and interests of legal entities in Ukraine in accordance with EU standards.

Civil and commercial law are among the most important areas and branches of law that allow for a realistic assessment of the country's path to the desired result – creating the most comfortable environment for citizens to live and businesses to operate.

The article pays particular attention to the need to implement the legal institution of disqualification as a system of legal norms regulating the prosecution of persons, in particular directors, who have violated their duties of care, acted dishonestly towards creditors, committed intentional bankruptcy, and caused property damage to creditors. In EU countries, disqualification is understood as a court decision in bankruptcy cases whereby persons guilty of insolvency are deprived of the right to manage the assets of third parties and engage in entrepreneurial activity for a certain period of 2 to 10 years. The Ukrainian Code of Bankruptcy Procedures does not contain such provisions. Similar provisions in the Criminal Code, which establish penalties for causing

bankruptcy, including deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, are not actually applied in judicial practice and are unenforced

The article also examines current issues arising in the event of the death of a debtor who is a party to insolvency proceedings. The insolvency of inherited property and the resolution of the issue of its distribution within the framework of insolvency/bankruptcy proceedings are not regulated by the provisions of the Bankruptcy Code. In the author's opinion, resolving this issue in accordance with the rules applied in EU countries will introduce elements of legal certainty and protection of creditors' rights in both enforcement and bankruptcy proceedings, which is a manifestation of the rule of law.

Key words: *European integration, insolvency, bankruptcy, disqualification, liquidation assets, inheritance assets, safeguarding of inheritance assets.*

Постановка проблеми. Гармонізація господарського законодавства з правом ЄС – це процес приведення національних норм, що регулюють господарську діяльність, до стандартів, встановлених Європейським Союзом, шляхом впровадження директив та інших актів ЄС, що передбачає наближення (адаптацію) правового простору України з правом ЄС як стратегічного завдання для нашої країни. Це забезпечить налагодженню співробітництва з європейськими партнерами та забезпечить захист прав та інтересів суб'єктів права в Україні у відповідності до стандартів Євросоюзу.

Одними з найважливіших сфер та галузей права, що дозволяють реально оцінити шлях країни до бажаного результату – створення найбільш комфортного середовища для життя громадян та діяльності бізнесу є цивільне та господарське право, якими здійснюється нормативне управління економічним сектором країни, що сприятиме приведенню економіки у відповідність до стандартів ЄС.

Отримавши 23 червня 2022 року статус кандидата на членство в Європейському Союзі, Україна зобов'язалася виконати низку критеріїв та гармонізувати понад 30 галузевих секторів права. Законодавче забезпечення цього процесу стало ключовим елементом підготовки до початку переговорів про вступ до Європейського Союзу, які стартували 25 червня 2024 року.

У цій статті ми розглянемо наявні проблеми національного права при неплатоспроможності спадкового майна та можливості їх вирішення застосувавши право країн ЄС.

Виклад основного матеріалу.

Процедури превентивної реструктуризації та дискваліфікація.

Реалізуючи завдання євроінтеграції Верховною Радою 09.05.2024 було прийнято за основу законопроект №10143 [1], що стосується регулювання важливих суспільних відносин економіки і права – права неплатоспроможності та права банкрутства, яким передбачалося внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства (КУзПБ) [2] та інших законодавчих актів у зв'язку з імплементацією директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 [3] та запровадження процедур превентивної реструктуризації в право України (Директива ЄС).

Вже з 01 січня 2025 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до КУзПБ та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» [4].

Очікується, що цей закон буде мати серйозний вплив на відносини господарювання, формуючи нові елементи господарського правопорядку в державі, поглиблюючи стійкість і захист бізнесу та інвестиційну привабливість економіки.

Вважається, що превентивна реструктуризація має потенціал стати ефективним інструментом для фінансового оздоровлення підприємств. Вона розширює можливості боржників для переговорів із кредиторами та формування гнучкого плану виходу з фінансової кризи. Практика застосування цього юридичного механізму напрацьовується.

Натомість деякі важливі для законодавства України інститути права як-от: дискваліфікація директорів, погашення заборгованості, спрощення процедур банкрутства тощо очікують на імплементацію для потреб підвищення стійкості української економіки, вдосконалення національного права і практики.

Так, Директива ЄС зосереджує увагу Держав-учасниць на питаннях притягнення директорів до відповідальності за порушення обов'язку обачності, якщо неплатоспроможний підприємець діяв нечесно або недобросовісно щодо кредиторів. Дискваліфікація, наприклад за законодавством Португалії [5], відбувається за результатами спеціального судового засідання про кваліфікацію неплатоспроможності як винної (доведення до банкрутства), встановлення винних адміністраторів (де-юре або де-факто), до яких, окрім директорів, відносяться також дипломовані бухгалтери та обов'язкові аудитори, ступінь вини яких встановлюється за необхідності. Такі особи за правом багатьох держав ЄС можуть бути позбавлені права управляти активами третіх осіб, бути адміністраторами, займатися підприємницькою діяльністю на строк від 2 до 10 років. Рішення приймають суди, що розглядають справи про банкрутство. Це, як видається, є і логічним, і цілком виправданим.

В Українському КзПБ відсутні такі норми. Втім, подібні норми містяться в ст. 219

КК України, якою передбачається покарання за доведення до банкрутства у вигляді грошового штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Цей інститут в кримінальному праві України є «мертвим», фактично не застосовується в судовій практиці, є відірваним від процедур розгляду справ про банкрутство та процесу доведення вини, яка встановлюється господарськими судами при розгляді справ про банкрутство. Тому в Україні винні у банкрутстві особи, відверті шахраї, безперешкодно отримують можливість утворювати нові бізнеси, керувати ними, продовжуючи свої нечесні практики.

Отже, національне право про банкрутство нагально потребує імплементації подібного інституту дискваліфікації директорів та інших осіб, винних в умисних банкрутствах, що, на нашу думку, має покращити захист основ ринкової економіки.

Процедури виконавчого провадження та неплатоспроможності: смерть боржника та правові наслідки.

При розгляді справ про банкрутство в національних судах нерідко трапляється так, що особа-боржник (банкрут) помирає під час провадження у справі. Практика таких справ показує проблему, яку належить вирішити у спосіб, у який такі питання вирішуються в країнах Євросоюзу.

Такі самі проблеми виявляються і у разі смерті боржника, стосовно якого здійснюється примусове стягнення у виконавчому провадженні за нормами Закону України «Про виконавче провадження» [6].

Смерть боржника і при виконавчому провадженні і при провадженні у справі про неплатоспроможність викликає однакові наслідки. Так, відповідно до приписів закону виконавче провадження підлягає закінченню; виконавчий документ надсилається разом із постановою про закінчення виконавчого провадження до суду або іншого органу (посадовій особі), який його видав (п. 3 ч. 1, ч. 3 ст. 39 ЗВП); арешт на майно (кошти) та інші заходи – знімаються; відомості про боржника (померлого) виключаються з Єдиного реєстру боржників (ч. 1 ст. 40 ЗВП) тощо.

Як бачимо, смерть боржника одночасно зупиняє процес задоволення вимог кредитора, який відкритий і здійснюється, а також обриває усі досягнення, що мають місце стосовно захисту інтересів кредиторів. Кредиторів усе слід розпочинати спочатку, звернувшись тепер з вимогою до спадкоємців померлого.

Ця проблема не залишилася без уваги у судовій практиці, яка намагається вирішити прогалини законодавства та захистити право. Наприклад, у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2023 у справі № 523/2357/20 Суд зазначив, що положення щодо закінчення виконавчого провадження в разі смерті боржника (п. 3 ч. 1 ст. 39 Закону № 1404-VIII) слід розуміти так, що вони стосуються, серед іншого, випадків, коли правовідносини не допускають правонаступництва.

Отже, оскільки спірні правовідносини допускають правонаступництво, державний виконавець повинен був не закінчувати виконавче провадження, а зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників.

Крім того, ВП ВС звернула увагу на те, що оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України.

Тут слід звернути увагу, що стаття 1281 ЦК України визначає преклюзивні строки пред'явлення вимог до спадкоємців. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права) за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань.

У справах про неплатоспроможність (банкрутство) за національною судовою практикою настають подібні наслідки.

Така справа підлягає закриттю, арешти майна і мораторій на задоволення вимог кредиторів – скасовуються.

Наприклад, у одній із справ, де боржником був фізична особа-підприємець, боржник мав заборгованість понад 200млн.грн; справа про банкрутство була відкрита у 2016 році; у справі утворено комітет кредиторів; протягом років було вирішено усі спори щодо грошових вимог кредиторів та щодо майна боржника; у 2021 уведено процедуру погашення боргів боржника; призначено арбітражного керуючого для управління майном та його реалізацією; було сформовано ліквідаційну масу та здійснено оцінку частини майна ліквідаційної маси; організовано збереження майна тощо.

У травні 2025 фізична особа-боржник – помер.

Відповідно до норм п. 3 ч. 1 ст. 90 КУзПБ та п. 6 ч. 1 ст. 231 ГПК України ця справа про неплатоспроможність (банкрутство) – була закрита.

Необхідність закриття таких справ при подібних обставинах обґрунтована правовою позицією Верховного Суду, що викладена у постанові від 02.02.2023 у справі № 5023/1668/12. Тут КГС ВС виснував що норми ст. 52 ГПК та спеціальної норми ст. 43 КУзПБ щодо заміни сторони правонаступником (спадкоємцями) не застосовуються, оскільки статус фізичної особи-підприємця не успадковується спадкоємцями у разі смерті такого суб'єкта підприємницької діяльності. Така справа закривається на підставі п. 6 ч. 1 ст. 231 ГПК України.

Наслідки безумовного закриття справи про банкрутство.

Проблеми, що виникають із закриттям справи про банкрутство:

– ставляться під сумнів основні засади судочинства та господарського процесу щодо

обов'язковості судового рішення, державних гарантій виконання судового рішення у визначеному законом порядку, контролю суду за виконанням судового рішення тощо;

– переводиться у стан хаосу і правової невизначеності конкурсний процес, який є організованим та контрольованим судом і кредиторами, предметом якого є майно боржника;

– майно ліквідаційної маси вмиє стає «нічийним» та бездоглядним;

– відчуття незавершеного юридичного провадження / процедури;

– неврегульованості питань переходу від справи про банкрутство до стану очікування заміни сторони боржника у зобов'язанні;

– неврегульованість питання перетворення ліквідаційної маси у спадкову масу;

– неврегульованості питання охорони ліквідаційної маси як частини спадкового майна (маси) до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою;

– ліквідатор, що відповідав за збереження, оцінку, продаж майна – припиняє повноваження не маючи юридичного обов'язку та можливості далі зберігати або передати майно іншому зберігачеві;

– кредитори, вимоги яких визнані судовими рішеннями у справі не мають виконавчого документу.

Через утворення наведених та інших проблем, виникають питання:

Чи відповідає праву закриття справи про банкрутство?

Чи можна застосувати інші алгоритми дій у разі смерті боржника?

Чи відповідає такий алгоритм дій законодавству європейських країн та чи не виникає потреби наш правовий механізм змінити?

Проблема правової визначеності при правозастосуванні.

Перед кредиторами у цій ситуації виникло питання що робити далі, як насправді регулюються, чи не регулюються, наслідки закриття справи про неплатоспроможність після смерті боржника, який залишив велику спадкову масу, яка являє собою сформовану ліквідаційну масу.

Виник і науковий інтерес до такої ситуації. При загальному огляді доктрини і права країн Євро-союзу, на більш детальному дослідженні яких ми зупинимось нижче, ми побачили, що такий як в Україні алгоритм закінчення справи про банкрутство (неплатоспроможність) не застосовується.

Виникли сумніви в тому, а чи правильним є закриття справи про банкрутство за українським правом.

Аналіз юридичного змісту ст. 52 ГПК показує, що у разі смерті кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд своєю ухвалою залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на

будь-якій стадії судового процесу.

Тобто, за правилами ГПК заміни правонаступником підлягає як особа кредитора так і особа боржника.

При цьому ст. 227 ГПК передбачено імперативний обов'язок суду зупинити провадження у справі у випадку смерті фізичної особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

Вирішуючи питання про те, чи відбувається правонаступництво у справі про банкрутство і чи є застосовними наведені норми ГПК, слід вирішити питання, що є об'єктом правонаступництва. До складу спадщини за ст. 1218 ЦК України входять як майно так і боргові зобов'язання спадкодавця.

Як ми знаємо, в теорії конкурсного права об'єктом прав кредиторів є майно неплатоспроможного боржника, а метою конкурсного провадження є розподіл наявного майна між кредиторами. Оскільки грошові вимоги кредиторів у справі про банкрутство померлої особи задовольняються лише з наявного майна фізичної особи-боржника, зобов'язання боржника задовольнити вимоги кредиторів покладається на спадкоємців з моменту прийняття ними спадщини. Отже, спадкоємці стають зобов'язаними замість боржника, що помер – спадкодавця.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, вважається новим боржником, об'єм зобов'язань якого обмежуються вартістю отриманого у спадок майна. Процесуальний статус учасника (сторони) у справі про банкрутство набувається на підставі ухвали господарського суду.

Як ми бачимо з наведених норм ГПК прямо впливає такий алгоритм дій, що у разі смерті фізичної особи-боржника, як сторони у справі про банкрутство, що дає можливість і право суду діяти за таким алгоритмом: зупинити провадження у справі до моменту набуття спадкоємцями процесуальної дієздатності, що полягає у факті прийняття спадщини, а за тим – залучення (вступу) у справу про банкрутство правонаступника-спадкоємця (п. 1 ч. 1 ст. 229 ГПК) та за його участі завершити розподіл спадкового майна, що включене до ліквідаційної маси.

Проблеми правового регулювання.

Однак, для застосування наведеного вище процесуального алгоритму є певні труднощі, що полягають, зокрема у такому.

По-перше, у ст. 43 КУЗПБ прямо встановлено, що у справі про банкрутство може бути заміною на правонаступника лише одна особа – кредитор у справі про банкрутство.

Про заміну сторони фізичної особи-боржника у справі про банкрутство на його правонаступника відповідних норм у КУЗПБ немає.

По-друге, КУЗПБ встановлює, що провадження у справах про неплатоспроможність боржника – фізичної особи, фізичної особи-підприємця здійснюється в порядку, визначеному

цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, встановлених цією Книгою.

Для юридичних осіб у ч. 17 ст. 39 КУзПБ передбачено імперативне процесуальне правило, що провадження у справі про банкрутство юридичної особи не підлягає зупиненню.

Але нормами ГПК, навпаки, для заміни сторони-померлої особи встановлено процесуальне правило, що провадження у справі слід зупинити.

Це означає, що між правовим регулюванням у нормах ГПК та КУзПБ є суперечності. Так, за нормами ГПК провадження у справі належить зупинити з метою залучення правонаступників сторони. А за нормами КУзПБ провадження у справі про банкрутство зупиняти забороняється, що, на перший погляд, схиляє лише до того, що справу належить лише закрити.

Виникає актуальне питання, чи можна і як можна подолати ці розбіжності.

Аналіз змісту норм і правил КУзПБ наводить нас до висновку, що цей Кодекс взагалі не врегульовує питання про заміну фізичної особи-боржника у разі його смерті. Втім, відсутність регулювання, не означає заборони на правонаступництво. Воно врегульовано цивільним законодавством, за яким (ст. 178, 1216 ЦК) об'єкти цивільних прав можуть вільно переходити від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), крім тих, що є невід'ємними від фізичної особи.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

Очевидно, що у разі смерті фізичної особи, яка мала статус підприємця, до спадщини не може входити право такої особи на здійснення підприємницької діяльності. Таке право не входить до складу спадщини, оскільки воно нерозривно пов'язане з особою спадкодавця, є його особистим немайновим правом (п. 1 ч. 1 ст. 1219 ЦК). Отже, як висновок, право на здійснення підприємницької діяльності не успадковується, оскільки невід'ємно належить лише померлій особі та могло здійснюватися лише нею особисто.

У відносинах банкрутства фізичних осіб, особисте право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності не є об'єктом конкурсу, не включається до складу конкурсної (ліквідаційної) маси, оскільки є невід'ємним від фізичної особи – носія цього права, залежить лише від її волевиявлення.

У разі смерті боржника-банкрута його зобов'язання не припиняються перед кредиторами, оскільки ЦК покладає обов'язок подальшого виконання грошових зобов'язань боржника на спадкоємців, які зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину (ст. 1282 ЦК).

Висновок, який випливає з наведених норм, – зі смертю боржника-банкрута, усі зобов'язання померлого успадковуються його спадкоємцями, які прийняли спадщину.

По-третє, Відповідно до норм КУзПБ стороною у справі є боржник, зокрема фізична особа. Після смерті фізичної особи, визнаної боржником у справі про банкрутство, з'являється певний період (до прийняття спадку спадкоємцями), коли сторона відсутня, а наявним є лише його майно, що включене до ліквідаційної маси. Тому справа про банкрутство з дня смерті боржника-банкрута залишається без однієї з обов'язкових за ГПК та КУзПБ сторін справи – боржника (відповідача), через що така справа закривається.

В цьому ми вбачаємо наявність великої лакуни у праві України, яку слід подолати. Вона вбачається в такому. У нормах Цивільного кодексу України для прийняття спадщини спадкоємцями встановлюється строк у 6 місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Це означає, що щонайменше в законодавстві України слід врегулювати питання переходу прав і обов'язків кредиторів як учасників справи про банкрутство, що виникли у них щодо майна ліквідаційної маси у справі про банкрутство, до цивільно-правового розподілу спадкового майна (спадкової маси). Такі грошові вимоги ґрунтуються на судових рішеннях про їх визнання судом та включення до реєстру вимог кредиторів. Ліквідаційна маса, що сформована у справі про банкрутство, а також право отримати задоволення своїх вимог з майна такої ліквідаційної маси, належить кредиторам. Закриття справи про банкрутство позбавляє кредиторів цих прав та гарантій, що на нашу думку, є недоліком правового регулювання.

Наші дослідження наводять на роздуми про те, чи правильно було визначено об'єкт правонаступництва за правовою позицією у постанові від 02.02.2023 у справі № 5023/1668/12, де КГС ВС вказав, що заміна сторони правонаступником не застосовуються, оскільки статус фізичної особи – підприємця не успадковується спадкоємцями. Наш висновок інший. Об'єктом правонаступництва є лише майно боржника, а разом з майном до спадкового майна включаються і зобов'язання спадкодавця. Однак, висновок про те, що справу про банкрутство належить закрити з підстав, визначених у п. 6 ч. 1 ст. 231 ГПК України, є таким же. Справу слід закрити, але з інших підстав: КУзПБ не передбачає заміну боржника, що помер на його спадкоємців. Це поспонується тим, що в нашому національному праві процедура погашення боргів пов'язана лише з фізичною особою-боржником, як суб'єктом неплатоспроможності / банкрутства і не передбачає подальшого провадження у межах справи про банкрутство процедури погашення вимог за рахунок майна сформованої ліквідаційної маси.

Смерть боржника у правових системах Євросоюзу.

Звертаємося до компаративістики як метода вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення систем права, однойменних державних і правових інститутів, принципів права і правових норм.

Наш національний досвід приведення норм законодавства, що регулюють господарську діяльність, до стандартів Європейського Союзу, зокрема щодо впровадження директив та інших актів ЄС, показує, що процес інтеграції України в Європейський цивілізаційний і правовий простір відбувається за так званим законом «сполучених посудин», завдяки якому наша держава запозичує ті чи інші інститути, норми, стандарти, принципи.

Для початку ми з'ясували, що в країнах Євросоюзу, зокрема Португалії, Німеччині, Польщі, запроваджені і діють схожі правові інститути і норми, якими врегульовано питання, що стосуються боржника, що помер та юридичної долі спадкового майна.

Порівняння зробимо через норми Кодексу про банкрутство та відновлення платоспроможності (КБВП) Португальської Республіки.

Кодексом банкрутства Португалії, зважаючи на спорідненості інститутів неплатоспроможності та виконавчого провадження за їх завданнями, що полягає у задоволенні вимог кредиторів за рахунок майна боржника, визначено, що «провадження у справі про неплатоспроможність є універсальним виконавчим провадженням», але таким, що має свій особливий спосіб задоволення, зокрема через план оздоровлення компанії або, якщо це не видається можливим, ліквідації майнових активів боржника та розподілу виручених коштів між кредиторами під судовим контролем.

На відміну від КУзПБ за Португальським КБВП провадження у справі про неплатоспроможність відкривається, зокрема щодо: як будь-якої фізичної особи так і стосовно: ст. 2 п. б) спадкового майна; п. h) будь-якої іншої автономної спадщини.

Тобто, справа відкривається стосовно неплатоспроможної спадкової маси.

Такі справи розглядаються (ст. 7) компетентним судом, яким є суд до юрисдикції якого відносяться справи про неплатоспроможність, за місцезнаходженням офісу або місцем проживання боржника чи спадкодавця на момент смерті.

Статтею 10 Португальського КБВП прямо передбачено, що (ч. 1) у разі смерті боржника провадження у справі: а) розпочинається щодо спадкової маси, яка відкрилася внаслідок смерті боржника і залишається неподільною до закриття справи; б) зупиняється на безстроковий період протягом 5 днів з дня смерті боржника.

Статтею 51 Португальського КБВП визначено види боргів неплатоспроможної спадщини.

До них, крім інших, віднесено такі борги неплатоспроможної особи: а) витрати, пов'язані з провадженням у справі про неплатоспроможність; б) винагорода арбітражного керуючого та його витрати, а також витрати членів комітету кредиторів; і) борги, джерелом яких є безпідставне збагачення неплатоспроможного майна; к) аліментні зобов'язання, що відносяться до періоду після дати оголошення неплатоспроможності.

Статтею 89 врегульовано, що:

1. Протягом трьох місяців з дня оголошення неплатоспроможності не можуть бути застосовані заходи примусового стягнення щодо сплати боргів неплатоспроможної майнової маси.

2. Дії, в тому числі виконавчі, щодо боргів неплатоспроможної спадкової маси здійснюються шляхом приєднання до провадження у справі про неплатоспроможність, за винятком виконавчих дій щодо боргів податкового характеру.

Насамкінець, статтею 172 КБВП врегульовано порядок здійснення виплат боргів спадкової маси. Перш ніж приступити до погашення вимог кредиторів, керуючий у справах про неплатоспроможність вираховує з ліквідаційної маси активи або права, необхідні для погашення боргів ліквідаційної маси, у тому числі тих, які, як очікується, виникнуть до закриття провадження у справі.

Шляхи вирішення проблем за чинним законодавством України.

Компаративістика і аналіз національного права приводить до висновків, що наша система і правовий механізм є застарілим, ґрунтується на усталених цивільно-правових методах і алгоритмах ще радянського права, яке не знало інститутів неплатоспроможності та банкрутства.

Для нас, для України, є очевидним і безальтернативним, як кандидата на членство, обов'язок гармонізувати своє законодавство про неплатоспроможність і цивільне законодавство з правом Європейського Союзу.

Більш того, для нас вбачається європейська модель більш правильною, такою, що наближена до правових реалій, вона природно ввійде у правове поле законодавства України, що надасть можливість прибрати наведені нами правові проблеми, що виникають зі смертю боржника / банкрута.

Арбітражний керуючий (ліквідатор) на підставі ч. 4 ст. 131 КУзПБ, яка визначає його повноваження як управителя майна боржника, з моменту визнання Особи банкрутом розпоряджається усіма правами щодо майна ліквідаційної маси (утримує, охороняє, зберігає, оцінює, продає, реєструє перехід права власності від/до боржника тощо). Отже, він фактично і юридично є управителем майна боржника за його життя. І, безсумнівно, має залишатися таким управителем з часу смерті боржника. Такий висновок відповідає приписам ч. 2 ст. 1285 ЦК України,

яка визначає, що майно у складі спадщини, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту має бути переданим нотаріусом або відповідною посадовою особою органу місцевого самоврядування за договором в управління іншій особі. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини.

Отже, для довершення подальшого регулювання до норм КУзПБ слід внести зміни, які визначали би подібний алгоритм – продовження розгляду справи про поділ спадкового майна у справі про неплатоспроможність під управлінням арбітражного керуючого з перетворенням ліквідаційної маси на спадкову, дорученням спадкоємців боржника до розподілу ліквідаційної маси як частини спадкового майна, вступивши у справу про банкрутство як заінтересовані особи. Підстава для таких процесуальних дій передбачена у чинній – ст. 52 ГПК України, яка встановлює, що у разі смерті фізичної особи, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу. Усі дії, вчинені в судовому процесі до вступу у справу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив. Про заміну або про відмову в заміні учасника справи його правонаступником суд постановляє ухвалу.

За таким алгоритмом ні нотаріуси ні місцеві ради не будуть обтяжуватися невластивими для них функціями організації збереження та управління спадковим майном. Такий обов'язок буде покладено на арбітражного керуючого як на призначеного господарським судом управителя.

Пропозиції. Розробити і внести зміни і доповнення до ЦКУ, КУзПБ та інших законодавчих актів, якими врегулювати питання зупинення провадження у справі про банкрутство у разі смерті боржника – фізичної особи до прийняття спадкового майна спадкоємцями боржника. Завершувати розподіл спадкової маси у справі про банкрутство під контролем господарського суду і кредиторів та під управлінням арбітражного керуючого.

Такий алгоритм дій призведе до значної процесуальної економії, усуне необхідність організації нового кола судових процесів для доведення своїх грошових вимог до спадкової маси та до спадкоємців як правонаступників боргових зобов'язань.

Завершуючи розгляд справи про неплатоспроможність будуть застосовуватися підстави і наслідки закриття справи про банкрутство за ст. 133, 134 КУзПБ – ухвалою суду визнавати погашеними вимоги, що не задоволені через недостатність майна спадкової/ліквідаційної маси боржника. Цей факт додасть чітку правову визначеність як для кредиторів так і для спадкоємців щодо умов припинення боргових правовідносин.

При цьому – із пункту 3 ч. 1 ст. 90 КУзПБ підставу щодо закриття справи у разі смерті боржника – фізичної особи – належить виключити.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації. Постанова Верховної Ради України від 09.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3711-IX>
2. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII / Верховна Рада України. Закон 18.10.2018. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 19, ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print>
3. Директива (ЄС) 2019/1023 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про превентивну реструктуризацію, погашення заборгованості та дискваліфікацію, а також про заходи щодо підвищення ефективності процедур щодо реструктуризації, неплатоспроможності та погашення боргу, а також про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 (Директива про реструктуризацію та неплатоспроможність). Адреса посилання – <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj/20-26.6.2019%20EN%20Official%20Journal%20of%20the%20European%20Union>
4. Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації / Верховна Рада України. Закон 19 вересня 2024 року. № 3985-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2025, № 8, ст. 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3985-20>
5. Португальська Республіка / Кодекс з процедур банкрутства та відновлення платоспроможності підприємств – CIRE / Декрет-закон № 53/2004 / Чинний/ *Офіційний вісник* № 66/2004, серія I-A від 2004-03-18 / Редакція станом на 2024-05-03. Адреса посилання – <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/2004-34529075>
6. Про виконавче провадження / Закон України від 2 червня 2016 року. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1404-19>

Дата першого надходження статті до видання: 10.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025